

Skillnadens pedagogik och den utbildningspolitiska betydelsen av ansvaret för den Andre

MOIRA VON WRIGHT

Pedagogiska institutionen, Örebro universitet

Carl Anders Säfström: *Skillnadens pedagogik. Nya vägar inom den pedagogiska teorin*. Lund: Studentlitteratur, 2005

Under många år arbetade jag i en skola där vi hade för vana att hälsa på varandra. Varje morgon tog vi, jag och mina elever, varandra i hand och såg varandra i ögonen och önskade varandra en god morgon, och varje dag avslutade vi med att ta varandra i hand och tacka för dagen som gått och önska varandra farväl. Denna lilla hälsningsceremoni upplevde jag som klasslärare som väldigt betydelsefull och det gjorde också eleverna, för oavsett under vilka former vi tillbringade dagen så kom de alltid och hälsade. I det ögonblick att våra ögon möttes och att vi tog varandra i handen kunde många betydelsefulla saker utspela sig. En liten gest, en handtryckning som signalerade något särskilt, ett ögonkast, ett glatt leende. Ja, på olika sätt kunde jag i denna stund vara öppen för det eleverna sade mig och bära deras anrop med mig in i den dagens undervisning.

När jag nu många år senare läser Carl Anders Säfströms bok *Skillnadens pedagogik* går mina tankar osökt till denna vana. Det slår mig att kanske just dessa hälsningar som då kändes som ett trevligt överskott var de etiskt sett viktigaste stunderna under skoldagen och de stunder som gjorde det möjligt för mig att på ett mer genomgripande sätt ta ett ansvar för mina elever. Säfström menar att undervisningen blir etiskt betydelsefull i den mån jag som lärare kopplar ett värde till den för vilken jag ansvarar, och att undervisning måste ses som en historia av att svara den andra genom att ta ansvar för den andra. Ansvaret för den andra kan därför inte bygga på förutfattade åsikter eller generaliseringar. Lärarens ansvar för eleven är temporalt, länkat till den stund då vi blir någon inom ramen för detta sammanhang av sägandet och det sagda.

För att undervisning ska göra skillnad måste den bära dessa kännetecken av öppenhet. Hälsningsceremonin i min skola var visserligen ständigt återkommande, men till sitt innehåll var den oförutsägbar och blev därför inte rutinmässig så länge som jag i stunden var beredd att vara öppen för den andras

anrop och inte stanna i min egen självupptagenhet. En annan etiskt viktig aspekt som Säfström betonar är betydelsen av upplevelsen av den andra som en radikalt annan. Det innebär inte endast att jag vet att den jag hälsar på, Eric, skiljer sig från mig. Jag inser också att han är radikalt annan än Johanna, Mohammed, Joyce, Norbert och alla de andra som jag hälsar på. Bara då jag tar skillnaden mellan eleverna på allvar, i stället för att betona likheten mellan dem, kan jag möta varje annan i hans eller hennes annanhet.

Säfström avslutar *Skillnadens pedagogik* med att betona att han inte vill skriva fram en normativ handlingsteori för hur en skillnadens pedagogik skall genomföras, utan att han har försökt »svara på den andres anrop om rättvisa, demokrati och utbildning» (s 91) och försökt att utforska utbildningens möjligheter att vara en livsform som bejakar rätten att träda fram som unik. Hur kommer Säfström fram till denna slutsats, och med vilka argument?

Säfström börjar i en kritik av socialisationsbegreppet, går vidare till att skriva om utbildningsteori som en särskild politisk praktik – en »inbrytandets praktik» – för att sedan ta steget till en diskussion om rättvisa som en möjlighet för den andra att överleva som en annan. Därefter kommer han fram till att diskutera demokrati och utbildning i termer av skillnad på så sätt att skillnad är den kvalitet som gör att utbildning kan vara något annat än indoktrinering, och slutligen kommer han in på vad det kan innebära att undervisa utifrån insikter om skillnad.

Den röda tråden går ut på att argumentera mot föreställningen om att utbildning kan och bör fungera som systemisk inordning i samhället med hjälp av en kompakt kunskapsteori om världens och människans beskaffenhet. En sådan pedagogisk utgångspunkt är inte bara oetisk och manipulativ utan även felaktig, menar Säfström. Han pläderar för att ställa sig bortom epistemologins kategoriska begränsningar och det ontologiska varats snäva horisonter för att i stället med ett etiskt intresse närma sig utbildning både som en möjlighet till individuell rättvisa och som en grund för en mer demokratisk demokrati. Säfström vill föra läsaren till det etiska före, det som varken är epistemologi eller ontologi utan »annorledes än varat» – för att låna ett uttryck av Levinas.

Men på vilka premisser vilar då en diskussion som ligger »bortom» en modern eller postmodern diskussion om kunskap, och »före» en bestämning av kategorier? En första premiss är, menar Säfström, att ställa frågan om det etiska som en etisk fråga, inte som en epistemologisk fråga. Epistemologin väcker förväntan att etiken skall handla om kunskap om hur vi kan leva bättre, exempelvis genom att kategorisera självuppfattningar eller återskapa människors liv i form av berättelser. I stället för att ställa oss frågor om vilken kunskap som är viktig för att vi ska kunna leva med andra utmanar han oss med frågan om hur vi kan leva för andra och låta den Andre¹ vara i sin annanhet utan att bestämma honom genom en kategorisering av kunskap.

Enligt Säfström är socialisationsbegreppet boven i dramat. Med socialisationsbegreppet som grund för utbildning blir utbildning normativ instrumentell handling där individen uppfattas som individ endast då vi känner henne, menar Säfström. Individen underordnas kollektivet och integreras och passiveras på andras villkor. Endast ett etiskt förhållningssätt och en inbrytandets

politik som inte eftersträvar en harmonisering av skillnaderna gör det möjligt att bejaka individen som någon särskild.

Säfström använder ett brett spektrum av referenser. Emmanuel Levinas är kanske den viktigaste tänkaren och bland uttolkare av Levinas skyntar framför allt Sharon Todd och Peter Kemp. I mer allmänna ordalag hänvisar han till de pragmatiska och intersubjektivitetsteoretiska tänkare som hämtar inspiration från John Dewey och G.H. Mead, och bland dessa framför allt Gert Biesta. Dessutom förekommer Cornelius Castoriadis, Hannah Arendt, Zygmunt Bauman, Henry Giroux samt ett flertal andra namn som figurerar i dagens engelskspråkiga västeuropeiska och nordamerikanska pedagogisk-filosofiska diskussioner. Talet om etik och ansvar i utbildning är oftast formulerat på engelska och jag tycker att det är bra att denna bok för in diskussionen på det svenska språket och också formulerar frågorna i relation till den svenska arenan.

Säfströms argumentation är systematisk och tydlig, men likväl ofta abstrakt. Paradoxalt nog förutsätter den ofta att läsaren är införstådd med ämnet. Säfström använder inte exempel för att förtydliga vad han avser eller för att visa hur hans resonemang fungerar. Tvärtom menar han att hans teori är exemplet. Den teori han skriver gör inte anspråk på att vara en metateori som hämtar sin legitimitet utanför sig själv, utan en teori som i sig utgör en särskild sorts praktik i världen. Men ibland är texten nästintill tvingande i sin envetna argumentation. Den kritiska läsaren i mig värjer sig mot formuleringar som »för att vi endast blir de vi är genom vetenskap om vilka vi inte är» (s 65). Så läser jag texten på nytt, fast beslutad att befinna mig »före» min egen epistemologiska kritik och jag finner att *Skillnadens pedagogik* handlar om livet självt; om vad utbildning är och skulle kunna vara; om rätt och orätt – och om hur det är att vara lärare och drömma om en bättre värld.

NOT

Säfström har uttryckligen valt att översätta *the Other* till den maskulina formen *den Andre*, inte till den genusneutrala formen *den Andra*.